

Socialinių darbuotojų požiūris į vaikų globos namuose augančių vaikų ryšius su biologiniais tėvais

Sigita Burvytė¹, Elena Kocai²

¹ Lietuvos edukologijos universitetas, Socialinės edukacijos fakultetas, Socialinio ugdymo katedra, Studentų g. 39, 08106 Vilnius, sigita.burvyte@leu.lt

² Lietuvos edukologijos universitetas, Socialinės edukacijos fakultetas, Socialinio darbo ir sociologijos katedra, 08106 Studentų g. 39, Vilnius, elena.kocai@leu.lt

Anotacija. Lietuvoje kasmet šimtai vaikų¹ praranda tėvų globą. Didžioji dalis vaikų netenka tėvų globos dėl tėvų netinkamo elgesio, nesirūpinimo vaikais, netinkamos vaikų priežiūros bei nesugebėjimo savo vaikams sukurti saugią aplinką. Todėl, kai tėvai negali arba nenori užtikrinti vaiko teisių, šios prievolės imasi valstybė, pirmiausia teisinio reguliavimo priemonėmis garantuodama globos teikimą kiekvienam be tėvų likusiam vaikui. Šimtai vaikų atsiduria vaikų globos namuose². Pasak psichologų, jauni žmonės turi turėti suaugusį žmogų, į kurį norėtų lygiuotis, kad galėtų atrasti savo identitetą ir vidinę harmoniją su savimi.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti socialinių darbuotojų požiūrį į globos namuose augančių vaikų³ ryšius su biologiniais tėvais⁴. Straipsnyje tiriami vaikų ir tėvų santykiai remiantis socialinio kapitalo teorija. Pirmiausia analizuojama globos namuose gyvenančių vaikų padėtis visuomenėje, apžvelgiama socialinio darbuotojo pagalba į globos namus patekusiam vaikui ir jo tėvams. Taip pat gilinamasi į socialinio kapitalo teorijos esmę, išskiriant vieną socialinių ryšių

¹ Vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų.

² Tėvų globos netekęs vaikas, kuriam nepavyko surasti globėjų (rūpintojų) šeimos, šeimynos ar įtėvių šeimos, apgyvendinamas vaikų globos namuose.

³ Vaikų globos namai – stacionari socialinių paslaugų įstaiga, finansuojama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto, globojamo (rūpinamo) vaiko atstovas pagal įstatymą, kuri turi užtikrinti globojamam (rūpinamam) ir laikinai globos namuose apgyvendinamam vaikui globos (rūpybos), ugdymo (mokymo, lavinimo ir auklėjimo), socialines paslaugas, sudaryti kitas jam tinkamas sąlygas ir palaikyti aplinką, kurioje jis galėtų saugiai augti, vystytis ir tobulėti, pasiruošę savarankiškam gyvenimui visuomenėje.

⁴ Biologiniai tėvai su savo vaikais susieti biologiškai. Vaikus su biologiniais tėvais sieja bendra genetinė informacija.

tipą – tarpasmeninius ryšius; nagrinėjami globos namuose augančių vaikų ryšiai su biologiniais tėvais, socialinių darbuotojų požiūriu.

Esminiai žodžiai: *socialinių darbuotojų požiūris, vaikų globos namai, vaikai, biologiniai tėvai, vaikų globos namuose augančių vaikų ryšiai su biologiniais tėvais.*

Įvadas

Temos aktualumas ir problematika. Nors vaikai yra išskirtinė socialinė grupė dėl ypatingos savo padėties, tačiau jie, kaip ir suaugusieji, turi tokias pačias prigimtinės, politinės ir pilietinės teises, kurios turi būti užtikrinamos ir saugomos. Todėl tiek Lietuvoje, tiek kitose pasaulio valstybėse pastaraisiais metais vaikų ir jaunimo gerovės problemos yra aktyviai analizuojamos, nes pačios skaudžiausios vaikų ir jaunų žmonių skurdo bei socialinės atskirties problemos išlieka aktualios.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2013 m. pradžioje Lietuvoje augo 543,7 tūkst. vaikų. Apie 2 proc. iš jų buvo likę be tėvų globos. Tiesa, kiekvienais metais šis skaičius jau mažėja: 2013 m. jis siekė 10 146, 2014 m. – 9 684, 2015 m. pabaigoje tėvų globos buvo netekę 9 220 vaikų (4 682 berniukai ir 4 538 mergaitės). Tačiau tokią tendenciją galima sieti su kasmet mažėjančiu visų Lietuvoje gyvenančių vaikų skaičiumi (*Socialinis pranešimas 2012–2016*, 2016).

Siekiant užtikrinti vaiko gerovę, prieš keletą metų LR socialinės apsaugos ir darbo ministerija patvirtino Vaiko gerovės 2013–2018 m. programą. Jos tikslas – atsižvelgiant į vaiko interesus ir poreikius, sudaryti prielaidas vaikui augti biologinėje šeimoje, plėtojant prevencinių ir kompleksinių paslaugų prieinamumą vaikui ir šeimai, o netekusiam tėvų globos vaikui – tinkamas globos (rūpybos) ar įvaikinimo sąlygas, kurios atitiktų geriausius vaiko interesus bei poreikį augti šeimos aplinkoje arba aplinkoje, artimoje šeimai, tinkamai pasirengti savarankiškam gyvenimui šeimoje ir visuomenėje. Programa siekia plėtoti paslaugų prieinamumą vaikui ir šeimai mažinant skurdą ir socialinę atskirtį, ypatingą dėmesį skiriant ankstyvajai prevencijai ir intervencijai plėtojant nestacionarias paslaugas vaikams ir šeimoms, siekiant sumažinti vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose ir netenkančių tėvų globos, skaičių.

Nepaisant nuoseklaus ir ilgalaikio darbo su socialinės rizikos šeimomis, siekiant įgalinti tėvus auginti vaikus šeimose, pagalba ne visada būna veiksminga ir šiose šeimose augančius vaikus tenka atskirti nuo tėvų. Tokiems vaikams užtikrinama alternatyvi globa. Viena jų – globa institucijoje. Tėvų globos netekęs vaikas, kuriam nepavyko surasti globėjų (rūpintojų) šeimos, šeimynos ar įtėvių šeimos, apgyvendinamas vaikų globos namuose. LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos statistikos duomenimis, 2013 m. pabaigoje globos namuose augo 3 765 vaikai, 2014 m. – 3 562 vaikai. 2015 m. pabaigoje

institucijoje buvo globojami (rūpinami) 3 275 vaikai⁵. Kaip matyti, tokių vaikų skaičius kasmet nuosekliai mažėja. Didžioji dalis institucijoje globojamų vaikų yra 10–14 ir 15–17 metų. Globa institucijoje dažniausiai nustatoma vaikams iki 3 metų ir 10–14 metų paaugliams. Tačiau neatsižvelgiant į tai, kad valstybė vykdo įvairias socialines programas, skirtas tam, kad būtų stiprinamas darbas su socialinės rizikos šeimomis, pritraukiama daugiau globėjų šeimų ir jiems teikiamos paslaugos, vaiko globa institucijoje išlieka opi problema ir yra vienas iš aktualiausių vaiko gerovės klausimų.

Tai tiesiogiai susiję su pirmųjų socialinių ryšių, vaikų ir tėvų santykių, pasikeitimu (dažniausiai santykiai nutraukiami), kuomet vaikas patenka į globos instituciją. Pripažįstama, jog lemiamą įtaką žmogaus gyvenimo sėkmei turi jo patirtas pozityvus priešaišumas prie vieno ar abiejų tėvų, kurie kuria savo vaikų ugdymuisi reikalingas sąlygas remdamiesi savo turima patirtimi ir nuostatomis, kurios atsineštos iš savo vaikystės. Vaikystėje vaikai tiesiogiai yra priklausomi nuo tėvų, nuo jų nuostatų ir įsitikinimų, kokią aplinką jie sukuria savo vaikams. Šeimos aplinka ir harmoningi šeimos narių tarpusavio santykiai – būtina sąlyga harmoningai žmogaus asmenybės raidai. Kalbant apie vaikus, kurie yra netekę tėvų globos ir auga vaikų globos namuose, šių vaikų ir tėvų santykių išlaikymas taip pat yra svarbus tolesnei vaiko raidai ir socializacijai. Jeigu tėvai yra šalia vaiko ir sukuria galimybę patirti šeimos ryšius, tai vaikas tuos ryšius priima kaip savaimę suprantamą dalyką. Ryšių kokybė lemia vienokių ar kitokių charakterio, elgsenos bruožų atsiradimą. Tačiau jeigu tų ryšių nėra, jo ryšiai su tėvais bus paremti neigiamais potyriais. O tai gali turėti neigiamos įtakos tolesniam vaiko gyvenimui. Todėl svarbu tirti, kokie yra vaikų, gyvenančių globos namuose, ryšiai su biologiniais tėvais.

Tikslas – išanalizuoti socialinių darbuotojų požiūrį į vaikų globos namų auklėtinių ryšius su biologiniais tėvais. Straipsnyje tiriami vaikų ir tėvų tarpusavio ryšiai remiantis socialinio kapitalo teorija. Pirmiausia analizuojama globos namuose gyvenančių vaikų padėtis visuomenėje, apžvelgiama socialinio darbuotojo pagalba į globos namus patekusiam vaikui ir jo tėvams. Taip pat gilinamasi į socialinio kapitalo teorijos esmę, išskiriant vieną socialinių ryšių tipą – tarpasmeninius ryšius. Straipsnyje nagrinėjami globos namuose augančių vaikų ryšiai su biologiniais tėvais, socialinių darbuotojų požiūriu.

Tyrimo metodologija. Tyrimo teorinio modelio pagrindas yra socialinio kapitalo koncepcija, kuria remiantis išskiriami du socialinių ryšių tipai: tarpasmeniniai ir institucionalizuoti ryšiai. Šiame straipsnyje analizuojamas tik tarpasmeninių ryšių aspektas. Siekiant atsakyti į išsiskeltą tikslą buvo pasirinktas interviu metodas su socialiniais darbuotojais.

Darbo metodai: mokslinės literatūros analizė, interviu su socialiniais darbuotojais.

Vaikų globos namuose augantys vaikai: socialinio portreto metmenys.

Statistika. Statistikos duomenimis, 2015 m. 5 493 vaikai (59,6 proc. visų globojamų (rūpinamų) vaikų) augo globėjų (rūpintojų) šeimose, 452 vaikai (4,9 proc.) – šeimyno-

⁵ <http://www.socmin.lt/lt/seima-ir-vaikai/vaiko-teisiu-apsauga/statistika-vta.html>.

se, o 3 275 vaikai (35,5 proc.) – institucijose. 2014 m. pabaigoje institucijoje globojamų (rūpinamų) vaikų dalis sudarė 36,8 proc. visų tėvų globos netekusių vaikų skaičiaus, 2013 m. pabaigoje – 37,7 proc., o 2012 m. – 38,3 proc.

2015 m. tėvų globos neteko 1 837 vaikai. Likęs be tėvų globos vaikas – tai toks vaikas:

- kurio abu tėvai arba turėtas vienintelis iš tėvų yra miręs;
- kurio abu tėvai arba artimieji giminaičiai nežinomi (rastas vaikas);
- kurio turimas vienintelis iš tėvų arba abu tėvai yra dingę ir paskelbta jų paieška;
- kurio turėtas vienintelis iš tėvų arba abu tėvai teismo paskelbti mirusiais arba pripažinti nežinia kur esančiais;
- kurio turimas vienintelis iš tėvų arba abu tėvai nustatyta tvarka pripažinti neveiksniais;
- kurio tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų laikinai negali juo rūpintis dėl abiejų tėvų ar vieno iš jų ligos, suėmimo, bausmės atlikimo ar kitų svarbių priežasčių;
- kurio tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų nesirūpina, nesidomi vaiku, jo neprižiūri, netinkamai auklėja, naudoja fizinį ar psichinį smurtą, ir dėl to kyla pavojus vaiko saugumui, ir kuris įstatymų nustatyta tvarka paimtas iš šeimos (kol teismo tvarka vaikas bus atskirtas nuo tėvų);
- nuo kurio radimo dienos per 3 mėnesius nenustatyti tėvystės ar artimos giminytės ryšiai;
- kuris įstatymų nustatyta tvarka yra atskirtas nuo tėvų;
- kurio tėvams (tėvui ar motinai) įstatymų nustatyta tvarka laikinai ar neterminuotai apribota tėvų (tėvo ar motinos) valdžia (*Ar vaikų globos sistema atitinka globojamo vaiko geriausių interesus? Valstybinio audito ataskaita*, 2014).

Kaip matyti, dauguma vaikų globos namuose yra socialiniai našlaičiai esant gyviems tėvams.

Daugiausia tėvų globos netekusių vaikų (727 vaikai) iki globos nustatymo augo biologinėse šeimose su vienu iš savo tėvų (kai vienas iš tėvų dėl įvairių priežasčių negali rūpintis vaiku), iš jų – 82 proc. vaikų iki globos nustatymo augo tik su motina. Pagrindinė tėvų globos netekimo priežastis yra tėvų arba turimo vienintelio iš tėvų nesirūpinimo, nesidomėjimo vaiku, jo nepriežiūros, netinkamo auklėjimo, fizinio ar psichinio smurto naudojimo (tai sudaro 69 proc. visų vaikų netekusių tėvų globos atvejų).

Didžioji dalis globojamų (rūpinamų) vaikų yra vyresni nei 10 metų amžiaus (72,3 proc.), tačiau 2015 m., kaip ir ankstesniais metais, globa (rūpyba) dažniausiai nustatyta vaikams iki 3 metų (29,3 proc. vaikų, kuriems 2015 m. nustatyta globa). 2015 m. 65,2 proc. vaikų iki 3 metų (2014 m. – per 60 proc., 2013 m. – beveik 66 proc.) globa (rūpyba) nustatyta institucijoje.

Dažniausia laikinosios globos (rūpybos) pabaigos priežastis 2015 m., kaip ir ankstesniais metais, yra vaiko grąžinimas į biologinę šeimą (84,7 proc. laikinosios globos (rūpybos) atvejų), nuolatinės globos (rūpybos) – vaiko pilnametystė arba emancipacija (81,6 proc. nuolatinės globos (rūpybos) atvejų).

2015 m. pabaigoje 2 431 institucijoje globojamam (rūpinamam) vaikui nustatyta nuolatinė globa (rūpyba) ir 844 – laikinoji globa (rūpyba). 2015 m. išaugo vaikų skaičius, kuriems institucinė globos (rūpybos) forma pakeista į globą (rūpybą) šeimoje (2015 m. – 210 vaikų, 2014 m. – 138 vaikams), tačiau sumažėjo vaikų skaičius, kuriems globos (rūpybos) forma pakeista iš institucijos į globą (rūpybą) šeimynoje (2015 m. – 9 vaikams, 2014 m. – 36 vaikams).

2015 m. daugiausiai, t. y. 1 817 iš 3 275 institucijoje globojamų vaikų, globojami (rūpinami) savivaldybės vaikų globos namuose, mažiausiai, t. y. 25 iš 3 275 vaikų, globa (rūpyba) nustatyta kitose įstaigose (pavyzdžiui, krizių centruose, socialinių paslaugų centruose ir kt.).

Specialistai pažymi, kad mažėja laikinosios globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatymo atvejų, per 2015 m. laikinoji globa (rūpyba) tėvų prašymu nustatyta 1 415 vaikų, 2014 m. – 1 497 vaikams, 2013 m. – 1 727 vaikams (*Socialinis pranešimas 2012–2016*, 2016).

Šiuo metu Lietuvoje yra 97 vaikų globos institucijos: 5 kūdikių namai, 6 valstybiniai vaikų globos namai, 4 vaikų globos namai vaikams su negalia, 53 savivaldybių vaikų globos namai, 11 savivaldybių globos grupių, 18 nevalstybinių vaikų globos namų.

Globos netekę vaikai: priežastys ir pasekmės. Gilinantis į vaikų, augančių institucijose, situaciją Lietuvoje, iš specialistų, mokslininkų pastebėjimų matyti, kad vaikai į globos įstaigas patenka dėl įvairių priežasčių. I. Leliūgienė išskiria šias vaikų nukreipimo į valstybines globos įstaigas priežastis:

- dauguma vaikų tampa socialiniais našlaičiais dėl to, kad tėvams buvo apribotos tėvystės teisės;
- vaikai buvo atskirti nuo tėvų teismo ar vaikų teisių apsaugos tarnybų sprendimu;
- vaikai, kurių atsisakė tėvai (Leliūgienė, 2007).

Literatūros šaltiniuose (Čepukienė ir Pakrošnis, 2008; Durrant, 2012; Raudeliūnaitė ir Urbikaitė, 2011) dažniausiai minimos šios priežastys: tėvų netekimas, tėvų sunkios ligos, nenustatyta tėvų buvimo vieta, asocialios (nedarnios) šeimos, globėjų atsisakymas globoti vaikus ir kt. Įrodyta, kad krizinė padėtis šiuolaikinėje šeimoje, materialinių išteklių išlaikyti ir išauklėti vaikus stoka padarė įtaką socialinių našlaičių skaičiaus didėjimui. Padaugėjo tėvų, kuriems apribotos teisės auklėti vaikus. Dėl to vaikai yra priversti palikti šeimas ir įsikurti vaikų globos namuose, šeimynose. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos pateiktais duomenimis, iki šiol kasmet yra daug pranešimų apie vaiko teisių pažeidimus (fizinį ir psichologinį smurtą prieš vaikus šeimose, globos institucijose ir šeimynose, netinkamą ir nepakankamą vaikų priežiūrą ir pan.). Beje, pastaraisiais dešimtmečiais tėvų globos netekimo priežasčių sąrašas labai išsiplėtė. Faktiniai pagrindai, kuriais valstybė argumentuoja intervencijos į tėvų ir vaiko šeimos santykius būtinybę, yra labai įvairūs. Taigi valstybės, šeimos ir individo interesų balanso problema ir šiandien yra aktuali valstybės institucijoms priimančioms ir įgyvendinančioms sprendimus dėl tėvų valdžios apribojimo, vaiko atskyrimo nuo šeimos ir jo globos.

Tiesa, nepaisant vaiko atskyrimo nuo jo biologinės šeimos įstatymų, taip pat yra pateikiama dokumentų, įgalinančių vaikų bendravimą su biologiniais tėvais. Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracijoje, Vaiko teisių konvencijoje vaiko teisė į šeimos ryšius su-
prantama kaip vaiko teisė nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais ir kitų giminaičių bendravimas su vaiku. Vaiko ryšys su šeima laikomas jo identiškumo sudedamąja dali-
mi. Vaikų, gyvenančių globos namuose, ryšiai su jų biologiniais tėvais yra neatsiejama psichosocialinės raidos dalis. Vaikas turi, jei tai įmanoma, augti jausdamas tėvų globą ir priežiūrą.

Kaip rodo tyrimai, vienas dažniausiai stresą vaikui sukeliančių veiksnių yra biologinių tėvų praradimas arba atskyrimas nuo jų. Be to, galima teigti, kad vaikai, kurie atsiduria globos namuose, išgyvena trigubą traumą: pirma – gali būti neigiama patirtis šeimoje iki patekimo į globos namus, antra – pats atskyrimo nuo šeimos faktas, trečia – vaikas yra apgyvendinamas vaikų globos namuose.

Kai vaikas yra atskiriamas nuo savo tėvų, praranda juos, jis susiduria su psichoso-
cialinės raidos sutrikimais. Vaikai, gyvenantys globos namuose, pradeda jaustis kitaip, nei tie, kurie gyvena šeimose su savo tėvais. Remiantis atliktais tyrimais galima teigti, kad augantiems globos institucijose vaikams būdinga žemesnė vidinė darna, ypač tokie jos komponentai kaip pasitikėjimas aplinka ir aplinkos reikalavimų priėmimas. J. Bowlby pabrėžia, kad galimybė kurti artimus, nuolatinius santykius yra bene svarbiausias dalykas vaiko gerovei ateityje (Žukauskienė, 2002). Tyrimų duomenys taip pat parodo, jog institucijose gyvenantys vaikai dažnai pasižymi žemesniais kalbiniais sugebėjimais, jų intelektualiniai sugebėjimai, palyginti su vaikais, augančiais šeimose, taip pat yra daug žemesni. Jiems būdingas žemesnis savęs vertinimas. Globos institucijose gyvenantiems vaikams būdingi statistiškai reikšmingai aukštesni emocinių ir elgesio problemų įverčiai. Be to, vaikai, anksti praradę ryšius su savo biologiniais tėvais, vėliau jaučia nuoskaudą, peraugančią į neapykantą ir pyktį. Todėl vėliau pasireiškia neigiamos nuostatos prieš visus suaugusiuosius. Išmoktus vyro bendravimo su žmona ir tėvų su vaikais santykių modelius bei patirtį vaikai perkelia į savo bendravimą su bendraamžiais ir suaugusiais. Dau-
gelio jų ryšiai nutrūkę ir su artimiausiais giminaičiais, t. y. broliais, seserimis, seneliais.

Kaip teigia mokslininkai, vaiko psichosocialinės sveikatos raidos sutrikimai sunkina jo socialinį adaptavimąsi, atsiranda socialinio elgesio deviacijos bei socialinės sveikatos raidos sutrikimų. Kuo daugiau psichoemocinės sveikatos sunkumų turi individas, tuo sudėtingesnis jo socialinis adaptavimasis. Pasak M. Pileckaitės-Markovienės ir T. Lazdausko (2007), galima išskirti šias pagrindines globos namų auklėtinių asmenybės raidos problemų priežastis:

- Įgimti anatominiai-fiziologiniai centrinės nervų sistemos pažeidimai (paveldėti alkoholizmo, nulemti narkomanijos sunkumai ir pan.);
- Raidos iki gimimo problemos: nepageidaujamas nėštumas, ryšio tarp motinos ir vaisiaus sutrikimas;
- Įvairios deprivacijos rūšys (judėjimo, jutimų, psichinė, emocinė, socialinė);

- Aplinkos įtaka (pavyzdžiui, pedagoginis apleistumas);
- Prievartinis atskyrimas nuo šeimos ir apgyvendinimas globos įstaigoje;
- Ugdymo proceso organizacijos globos įstaigose trūkumai.

Apibendrinant ir remiantis moksliniais tyrimais, galima teigti, kad vaikų, netekusių tėvų globos, raida turi daugybę neigiamų ypatumų, paveldėtų iš neigiamos tėvų patirties (girtavimas, amoralus elgesys ir t. t.). Vaikai, augę be šeimos, atsilieka nuo savo bendramžių, jie yra uždaro būdo, sudirgę, jaučiasi tėvų nuskriausti.

Tėvų globos netekusių vaikų integracija į visuomenę turi būti kompleksinis ir dinamiškas procesas, kurį organizuotų ir įgyvendintų vaikų globos namai. Teikiama pagalba turi ugdyti vaikų socialinius, bendravimo ir darbinius įgūdžius, tuo būdu paruošiant vaikus savarankiškam gyvenimui ir sėkmingai integracijai į visuomenę (*Vaikų socializacijos stiprinimas ir integracijos į darbo rinką galimybių didinimas. Metodinė priemonė vaikų globos namų darbuotojams*, 2009).

Socialinio kapitalo teorijos laukas: vaikų ir tėvų santykiai

Socialinio kapitalo samprata. Socialiniai ryšiai su žmonėmis, institucijomis bei šių ryšių stiprumas turi didelę reikšmę žmogaus raidai, jo visaverčiam funkcionavimui visuomenėje. „Žmogus – santykių mazgas“, – rašė XX a. pradžios prancūzų rašytojas A. de Sent Egziuperi. Pasak jo, ryšiai tarp žmonių yra asmenybės savybių – atsakingumo, pareiškimo, pasiaukojimo – kūrėjai ar sudarytojai (De Sent Egziuperi, 1992).

Socialiniuose moksluose žmogaus santykiams su kitais žmonėmis apibūdinti plačiai vartojama *socialinio kapitalo*⁶ sąvoka (šią sąvoką į mokslo terminiją įtraukė prancūzų sociologas P. Bourdieu). Socialinio kapitalo sąvoka mokslinėje literatūroje yra traktuojama įvairiai, tačiau paprastai siejama su individo ryšių visuma. Pagal P. Bourdieu, socialinis kapitalas – tai resursai, kuriuos sukuria individų tarpasmeninių santykių tinklas: santykiai tarp giminių, kontaktai su senais mokyklos draugais. Jo nuomone, socialinis kapitalas – tai kultūriškai, ekonomiškai ir politiškai reikšmingi ryšiai, kurie jam padeda išlaikyti atitinkamą socialinį statusą ir kuriuos turi ir naudojami asmuo.

Vėliau *socialinio kapitalo* sąvoką ypač išpopuliarino amerikiečių politologas R. Putnamas. Jo žodžiais, socialinis kapitalas – tai ryšiai tarp žmonių. Socialinį kapitalą gali kurti šeima, darbovietė, mokykla, bažnyčia, socialiniai judėjimai, netgi valdžios institucijos. Jis apima tokius socialinio gyvenimo bruožus kaip socialiniai tinklai, normos ir pasitikėjimas, kurie įgalina dalyvius veikti efektyviau drauge siekiant bendrų tikslų (Putnam, 1995). Socialinis kapitalas yra produktyvus, t. y. leidžia individams ir jų kolektyvams pasiekti tikslus, kurie be socialinio kapitalo nebūtų pasiekti. Šią mintį papildo

⁶ *Socialinis kapitalas* šiame straipsnyje apibrėžiamas individo lygmenyje ir suprantamas kaip žmonių turimų socialinių ryšių visuma. Tyrime ši sąvoka vartojama kalbant apie socialinių ryšių visumą. „Socialinio kapitalo“, „socialinių ryšių“ ir „socialinių santykių“ sąvokos vartojamos sinonimiškai.

kitas amerikiečių tyrėjas A. Portesas, rašydamas, kad „ekonominis kapitalas yra žmonių sąskaitose banke, žmogiškasis kapitalas – jų galvose, socialinis kapitalas glūdi jų santykių struktūroje. Kad turėtų socialinį kapitalą, asmuo turi palaikyti ryšius su kitais, ir tie kiti, o ne jis pats, yra tikrieji jo naudos šaltiniai“ (Portes, 2000). Pasak R. Žiliukaitės (2004), kuo įvairesnius ir skaitlingesnius santykius turi asmuo, tuo daugiau jam prieinama su jais susijusių išteklių (pavyzdžiui, tokių kaip informacija). Socialinio kapitalo tyrinėtojai pabrėžia, kad svarbi yra ne ryšių kiekybė, o jų kokybė, nes tik „kokybiški“ ryšiai gali žmogui suteikti naujų galimybių (Тарковская, 2004).

Socialinis kapitalas nėra tolygiai pasiskirstęs visuomenėje; vieni individai turi jo daugiau, kiti – mažiau. Funkcionuodamas kartu su ekonominiu, kultūriniu ir simboliniu kapitalu (P. Bourdieu sąvokos), socialinis kapitalas sukuria nelygybę. Kuo daugiau žmogus turi socialinio kapitalo, tuo didesnės jo galimybės naudotis ir kitais resursais – ekonominiu, kultūriniu ir simboliniu kapitalais – ir pasiekti aukštesnę padėtį visuomenėje. Daugiau ir įvairesnių rūšių socialinio kapitalo, kaip įprasta, turi labiau privilegijuotos socialinės grupės: daugiau išsismokslinę ir turtingesni žmonės. O skurstantys, menko išsismokslinimo, senyvo amžiaus, neįgalūs, socialinės rizikos vaikai ir jaunuoliai, kiti paribio žmonės dėl nedidelio socialinio kapitalo ar visiško jo neturėjimo gali jaustis atskirti nuo visuomenės ekonominio, socialinio, politinio, kultūrinio gyvenimo. Prasti ankstesni ir dabartiniai šių žmonių ryšiai sumažina jų komunikaciją su kitais visuomenės nariais, izoluoja nuo dalyvavimo visuomenės gyvenime, kurioje nebuvo patenkinami pagrindiniai šių žmonių socialiniai poreikiai.

Mūsų tyrimo modelio pagrindas yra socialinio kapitalo koncepcija, kuria remiantis išskiriami du socialinių ryšių tipai: tarpasmeniniai ir institucionalizuoti ryšiai (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Socialiniai ryšiai

Socialinių ryšių tipai
Tarpasmeniniai ryšiai: asmeninis gyvenimas (sutuoktinis, vaikai, kiti šeimos nariai, draugai, kaimynai, bendradarbiai, tolimi giminiaičiai ir kt.)
Institucionalizuoti ryšiai: viešasis gyvenimas (ekonomika, politika, religija, kultūra, socialinė sfera ir kt.)

Žmogus įgyja socialinį kapitalą per narystę tarpasmeniniuose tinkluose ir socialinėse institucijose. *Tarpasmeniniams* (arba *pirminiams, neformaliems*) *ryšiams* priklauso šeima, giminės, draugai. Tai privataus gyvenimo sfera. Tokie ryšiai individams yra dažniausiai svarbūs kaip „draugystė, emocinės, socialinės ir materialinės paramos šaltinis“. Tarpasmeniniai žmonių ryšiai turi pamatinę reikšmę individui ir visuomenei, nes per juos formuojasi žmogaus („Mes“) tapatumas, perduodami ir įsisavinami socialinės normos, vertybės ir įgūdžiai. Tai skatina neproblemišką asmenybės raidą, žmogaus sugebėjimą visavertiškai įsiliesti į dinamišką socialinį pasaulį, apsaugo nuo viešojo gyvenimo įtampų (Masluskaitė, 2004). Šia prasme tarpasmeniniai santykiai yra itin svarbūs struktūrinius

ir kultūrinius pokyčius išgyvenančiai Lietuvos visuomenei. Kintanti ir naujai besiformuojanti socialinė aplinka žmogaus gyvenimą daro ypač pažeidžiamą ir nesaugų. Kaip rašė E. Durkheimas, stabili socialinė tvarka yra būtina žmogaus asmenybei: „Jeigu ji griūva, jei daugiau nebejuntame jos savo egzistencijoje ir veikloje, visa, kas mumyse yra socialu, netenka bet kokio objektyvaus pagrindo. Šitaip mes netenkame priešasčių egzistuoti, nes vienintelis gyvenimas, į kurį galėjome įsikibti, daugiau neatitinka nieko, kas būtų tikra: vienintelė dar tikroviška būtis daugiau neatitinka mūsų poreikių“ (Nisbet, 2000). Viena iš efektyvių gynybinių priemonių šioje situacijoje yra kokybiški tarpasmeniniai ryšiai, teikiantys įvairią gyvenimo saugumą.

Institucionalizuotiems (arba *antriniamis, formaliems*) ryšiams priklauso visuomenės institucijos (socialinė parama, ekonomika, politika, religija). Tai viešoji erdvė: dalykiniai ryšiai, dalyvavimas visuomeninėje veikloje, pilietinis aktyvumas. Šie ryšiai yra „nematomi“, paprastai reguliuojami įstatymų, taisyklių, papročių. Individo gyvenime institucionalizuoti ryšiai reikšmingi tuo, kad jie gali suteikti priėjimą prie įvairesnių materialinių, informacinių ir kitų išteklių.

Vaikų ir tėvų santykis šeimoje. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 9 d. nutarimu Nr. 142, vaiko teisė į šeimos ryšius suprantama kaip vaiko teisė nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais ir kitų giminaičių bendravimas su vaiku. Atsižvelgiant į tai, vaiko teisė į šeimos ryšius reikia suvokti plačiai, apimančius vaiko ryšius ne tik su tėvais, bet ir kitais asmenimis, esančiais vaiko šeimos narių kategorijoje: globėjais (rūpintojais), broliais, seserimis, seneliais, dėdėmis, tetomis, pusbroliais, pusseserėmis ir t. t. (Sagatys, 2006). Šeima yra pagrindinis faktorius, nulemiantis vaiko socializaciją ir jo teisių realizavimą. „Vaikas šeimoje auga, bręsta, formuojasi jo asmenybė ir polinkiai, čia jis perima pagrindinių socialinių vaidmenų modelius, šeima užtikrina vaikui emocinę ir fizinę apsaugą nuo supančio pasaulio. Tuo pačiu šeimos nariams tenka atsakomybė už vaiko teisių ir interesų užtikrinimą“ (Sagatys, 2006). Vaiko teisė į šeimos ryšius saugo ir nacionaliniai įstatymai. Taip pat ypatingą šeimos vietą pabrėžia ir LR Konstitucijos (1992) 38 straipsnis, numatantis, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas (1 dalis), o valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.

T. Butvilas (2004) teigia, kad šeima yra viena pagrindinių vaiko socializacijos institutų, kurioje perduodamos visuomenėje nusistovėjusios vertybės, puoselėjamos teigiamos asmenybės savybės, kuriami pasitikėjimu ir vienas kito pagalba grindžiami tarpusavio santykiai. Šeimoje vaikas supažindinamas su visuomenėje egzistuojančiomis taisyklėmis, jai prisiimant didelę atsakomybę už vaiko socializavimą(si). Šeima sudarydama tinkamą ugdymosi aplinką kiekvienam vaikui yra ir svarbiausia pačios visuomenės auklėjimo ir formavimo bendrija, nes kaip tik šeimoje perimamos dvasinės (dorovinės bei religinės) vertybės. Šeima yra savotiška pirmoji individo emocinio gyvenimo mokykla, o vaikai bendraudami su artimaisiais žmonėmis mokosi suvokti savo pačių jausmus, į juos reaguoti, numatyti, kaip į juos gali reaguoti kiti, taip pat suprasti ir išreikšti savo viltis ir

baimės. Toks mokymas vyksta ne tik tiesiogiai tėvams bendraujant su vaikais, bet ir vaikams matant, kaip tėvai suvokia savo pačių bei vienas kito jausmus (Butvilas, 2004).

Šeima parengia vaiką visuomenei, taigi jai tenka didžiausia atsakomybė už vaiko socializaciją. Šeima, kurioje vaikas gimė, įveda jį į bendruomenę ir visuomenę. Mažos asmenybės tapatumo paieškoms didelę įtaką daro tėvai, nes jie ne tik perduoda paveldėjimo galimybes, bet ir sudaro pačią reikšmingiausią jo aplinkos dalį.

Socialiniai darbuotojai – vaikų ir tėvų santykių tarpininkai. Kaip teigia A. Kirejeva-Vinkovskienė (2007), asmuo, tiesiogiai bendraujantis su vaiku, globojantis ir reaguojantis į vaiko problemas, išgyvenimus ir poreikius, vadinamas prieraišumo asmeniu. Motina ir tėvas – tai tie asmenys, prie kurių prisiriša vaikas, yra saugumo pagrindas, nerimo mažinimo priemonė, vaiko paramos ir gerovės šaltinis. Prieraišumo santykiams formuoti didžiulę įtaką turi prieraišumo asmens pastovumas ir globos kokybė. Kaip žinoma, vaikų globos namuose augančių vaikų šeimos funkcijas atlieka institucijos darbuotojai, todėl būtent jiems tenka atsakomybė už ryšio su biologine šeima ir kitais socializacijos dalyviais palaikymą.

„Globos namų tikslas – užtikrinti globojamam (rūpinamam) ir laikinai globos namuose apgyvendinamam vaikui globos (rūpybos), ugdymo (mokymo, lavinimo ir auklėjimo), socialines paslaugas, sudaryti kitas jam tinkamas sąlygas ir palaikyti aplinką, kurioje jis galėtų saugiai augti, vystytis ir tobulėti bei pasiruoštų savarankiškam gyvenimui visuomenėje“ (Gudžinskienė, 2010).

Socialinis darbas su vaikais reikalauja didesnio pasirėngimo ir laiko nei dirbant su suaugusiais (Liobikienė ir Šinkūnienė, 2010). Pasak minėtų tyrinėtojų, socialiniai darbuotojai, dirbantys su vaikais, turi pasižymėti ypatingomis kompetencijomis. Darbuotojas turi mylėti vaikus ir mokėti su jais bendrauti. Taip pat jis privalo gerai išmanyti vaiko amžiaus tarpsnių psichologiją, traumą patyrusio vaiko elgesio ypatumus, pasižymėti didele empatija, turėti pakankamai įgūdžių kalbėtis su vaiku jautriomis temomis, mokėti valdyti savo emocijas, turėti gerus stebėjimo įgūdžius.

G. Kvieskienės (2003) teigimu, socialiniai darbuotojai (pedagogai) padeda vaikams ir paaugliams geriau adaptuotis visuomenėje, bendruomenėje, švietimo ar globos įstaigoje panaudodami visas priimtinas ugdymo formas, bendradarbiaudami su pedagogais, tėvais, kitomis institucijomis, užtikrinančiomis vaikų ir paauglių saugumą, teises ir pareigas, fiziologinių ir psichologinių poreikių tenkinimą. Socialiniai darbuotojai (pedagogai) prisideda prie ugdymo proceso, padėdami suprasti, kokia yra ugdytinio psichologinė ir socialinė sklaida ir kokią įtaką ugdymo procesui turi šeima, bendruomenė, kultūra.

Kadangi globotiniams yra ypač svarbu sukurti šeimas ir įsidarbinti, jiems reikia suteikti žinių apie profesijos pasirinkimo galimybes, įdarbinimą, šeimos kūrimą ir šeiminius santykius. Vaikus taip pat reikia mokyti tvarkytis buityje, disponuoti pinigais ir pan. Globotiniams taip pat teikiama informacija apie tai, kur reikia kreiptis, kai kyla bendravimo, mokymosi ir kitų sunkumų, kaip naudotis bendruomenės išteklių ir paslaugomis (Žylienė, 2012). Socialinio darbuotojo pareigos ir funkcijos vaikų globos

namuose yra susietos su visapusiškos vaiko gerovės užtikrinimu: vertina ir nustato socialinės pagalbos poreikius vaikui; dirba su vaikais individualiai ir grupėmis, sprendamas problemas susijusias su vaiko elgesiu, pagrindinių jo reikmių tenkinimu, adaptacija, saugumo užtikrinimu, saviraiška ir saviaktualizacija, mokymosi motyvacija ir lankomumu, užimtumu, profesiniu orientavimu ir kt.; planuoja ir vykdo vaiko ugdymo ir integracijos į visuomenę procesą: formuoja socialinius, darbinius, higieninius, sveikos gyvensenos, savarankiškumo įgūdžius, dorovines nuostatas; rūpinasi vaikų išvaizda, švara, tvarka, apranga, gyvenimo sąlygomis ir kt. Viena iš pagrindinių socialinio darbuotojo funkcijų yra ir bendravimas su globos namų ir kitų institucijų specialistais bei vaiko šeima.

Todėl labai svarbu, kad socialinis darbuotojas turėtų pakankamai teorinių žinių apie skirtingus socialinio darbo ypatumus su vaikais ir jų tėvais bei gebėtų praktiškai juos pritaikyti, modeliudamas savo veiklą su kiekvienu vaiku ir jo šeima individualiai, priimdamas būtinus sprendimus gebėtų numatyti būsimus rezultatus gerinant biologinių tėvų ir jų vaikų tarpusavio santykius. Socialinis darbuotojas dirbdamas su šeima, kurios vaikai yra globos namų auklėtiniai, į pagalbą pasitelkia įvairias biologinių tėvų ir jų vaikų bendradarbiavimą skatinančias formas, kurios parenkamos atsižvelgiant į šeimos struktūrą, poreikius ir egzistuojančias problemas. Tik nedidelę darbo su šeima dalį sudaro šeimos terapija, konsultavimas, socialinių įgūdžių ugdymas, tai kas nukreipta į pagalbą biologiniams tėvams, siekiant stiprinti jų pozityviosios tėvystės įgūdžius, įgalinant juos spręsti savo problemas ir gebėti patiems pasirūpinti savo vaikų priežiūra ir ugdymu. Tačiau didžioji dalis socialinių darbuotojų teikiamos pagalbos šeimai yra nukreipta į pagalbą tvarkant formalius dokumentus: prašymo skirti vaikui globą rašymas, derybų dėl vaiko priėmimo į globėjų šeimą organizavimas, besiskiriančių tėvų vaiko gerovės klausimų sprendimas.

Ne mažiau svarbus yra tiesioginis darbas su vaiku ir jo tėvais kuriant pasitikėjimu grįstus globos namų bendruomenės narių tarpusavio santykius. B. Bitinas teigė, kad bendruomenė atlieka savo auklėjamąją funkciją skatindama aktyvią auklėtinių veiklą, kurioje formuojasi jų gebėjimai ir poreikiai – svarbiausios asmenybės apibūdinančios savybės. Dėl bendravimo, dalykinių, asmeninių ir bendruomeninių santykių, viešosios nuomonės bendruomenė aktualina socialines vertybes, kurios palengva įgyja asmeninę reikšmę kiekvienam auklėtiniui ir galiausiai įsitvirtina jo psichikoje (Bitinas, 2004).

Socialinio darbuotojo kompetencijos turi padėti susikalbėti su pačiomis įvairiausiomis šeimomis, taip pat reikalinga skatinti šeimas gražiai bendrauti tarpusavyje. C. Sutton (1999) išskiria keturis itin reikšmingus bendravimo sugebėjimus, reikalingus socialiniam darbuotojui dirbant su šeima: įdėmiai išklausti, išreikšti teigiamus jausmus, pateikti pozityvius reikalavimus, išreikšti nemalonius jausmus. Apibendrinant galima teigti, kad šeima – sistema, kuri jau egzistuoja, yra susiformavusi ir socialinis darbuotojas pirmiausia ją turi pažinti ir gebėti rasti tinkamų šeimos įgalinimo būdų, siekiant stiprinti tėvų ir vaikų tarpusavio santykius. Dirbdamas su šeima, socialinis darbuotojas netampa jos nariu. Tačiau sąveika su pavieniais šeimos nariais padeda socialiniam darbuotojui

užmegzti ryšį su kitais šeimos nariais. Vadinasi, socialinio darbuotojo dėmesio centre, dirbant su biologiniais vaikų globos namų auklėtinių tėvais yra vaikų ir biologinių tėvų tarpusavio sąveika.

Vaikų globos namuose augantys vaikai ir jų ryšiai su biologiniais tėvais: socialinių darbuotojų požiūrių tyrimo metodologija ir tyrimo rezultatų analizė

Tyrimo metodologija

Tyrimo charakteristika. Siekiant ištirti globos namuose gyvenančių vaikų ryšius su biologiniais tėvais, buvo atliktas kokybinis tyrimas. Juo buvo siekiama atskleisti socialinių darbuotojų požiūrį į vaikų ir biologinių tėvų santykius, atsižvelgiant į jų turimą patirtį. Buvo atlikta socialinė diagnostika, siekiant išryškinti socialinių darbuotojų požiūrį į globos namų auklėtinių ryšius su biologiniais tėvais. Šio tyrimo socialinės diagnostikos aktualumą lemia tai, kad ugdymas yra visuomenės funkcija, tai yra aptarnauja ją sukūrusią visuomenę ir tuo pat metu yra tos visuomenės tobulinimo priemonė (Bitinas, 2006). Nagrinėjant ugdymą kaip individo inkultūracijos procesą, iškyla jo socialinio valdymo uždavinys, todėl socialinių darbuotojų požiūris į globos namų auklėtinių ryšius su biologiniais tėvais yra svarbus pasirenkant darbo su vaikais kryptį ir metodus.

Tiriamųjų atrankos dydis ir metodas. Tyrimo metu atlikta 12 kokybinių interviu su socialiniais darbuotojais, dirbančiais vaikų globos namuose. Tyrimo pradžioje visų darbuotojų buvo paklausta, ar jie sutiktų dalyvauti pokalbyje. Interviu sutiko dalyvauti 12 informantų.

Tyrimo procesas. Tyrimas vyko Utenos ir Vilniaus miestuose 2016 m. kovo–balandžio mėn. Kiekvienas pokalbis vyko su informantu individualiai iš anksto suderinus telefonu laiką. Vidutinė pokalbio trukmė – 42 min. Visi interviu buvo įrašinėjami į diktofoną, vėliau įrašai transkribuoti. Analizuojant tiriamųjų atsakymus į interviu klausimus buvo atlikta kokybinė turinio (angl. *content*) analizė.

Tyrimo etika. Kokybinio tyrimo metu buvo laikomasi sociologinio tyrimo etikos principo: savanoriškumo, informuotumo, anonimiškumo, konfidencialumo. Keturi potencialūs informantai pasinaudojo teise nedalyvauti tyrime. Sutikusiems dalyvauti buvo pristatytas tyrimo tikslas, paaiškinta galima tyrimo rezultatų nauda jų įstaigai ir visuomenei. Kiekvieno pokalbio įrašui buvo suteiktas kodas, kuris tyrėjui leidžia įrašą susieti su informacija apie informantą, tačiau neatskleidžia jo tapatybės.

Informantai. Interviu sutiko dalyvauti 12 socialinių darbuotojų. Pagal lytį – visos moterys, jų amžius – nuo 25 iki 61 metų. Socialinių darbuotojų darbo stažo vidurkis – 16 metų.]

Tyrimo rezultatų analizė

Tyrimo metu buvo siekiama nustatyti socialinių darbuotojų pastebimas problemas tarp globos namuose gyvenančio vaiko ir jo tėvų, jų bendravimo formos, sąlygų bendrauti su šeimos nariais sudarymo. Toliau pateikiami pagrindiniai tyrimo rezultatai.

Socialinių darbuotojų buvo klausiama, kaip biologinei šeimai sudaromos sąlygos bendrauti su vaiku, patekusiu į globos namus?

Tyrimo duomenys atskleidė, kad globos namuose yra sudarytos palankios sąlygos tėvams bendrauti su savo vaikais. Patys socialiniai darbuotojai siekia, kad vaikai bendrautų su savo biologiniais tėvais, todėl *skatina vaikus bendrauti su tėvais*: „<...> iš tikrųjų mūsų pozicija ta tokia geranoriška, kad tie vaikai bendrautų, ir mes skatiname ir išleidžiame pas tėvus, jeigu yra tokia galimybė...“; „<...> kviečiame tėvus atvažiuoti pas savo vaikus, jų aplankyti <...> ir individualios socialinės programos yra sudaromos su tėvais, būna kartu vaikai tiek kiek mes galime...“. *Palankių tėvams sąlygų bendrauti su vaiku sudarymas*: „<...> visapusiškai sudaromos, jeigu yra iš tėvų pusės šiek tiek noro dar bendrauti, tai jie gali ir lankyti, ir gali išeiti į miestą...“; „<...> jeigu tik noras yra, jie gali susitikti ir bendrauti su savo vaikais“.

Siekiant atskleisti globos namų vaikų ir jų tėvų tarpusavio santykių problemas, informantams buvo pateiktas klausimas apie tai, kokias jie pastebi problemas globos namų vaikų ir tėvų santykiuose?

Atliekant tyrimo duomenų analizę atsiskleidė, kad socialiniai darbuotojai išskiria silpnus tėvų ir vaikų ryšius. Išryškėjo, kad yra biologinių *tėvų nesidomėjimas savo vaikais*: „<...> tarpusavio santykių faktiškai nebūna <...> yra įvairių situacijų: yra kur tėvai visiškai nesirūpina; yra ir tėvai, kurie paskambina...; <...> močiutė ar senelis rūpinasi tais vaikais ir kontaktuojam su jais; <...> bet yra ir tokių, kur vaikai čia gyvena, bet mes auklėtojai realiai jų artimųjų gal ir nematę beveik...“. Socialinių darbuotojų požiūriu, kita silpnų tėvų ir vaikų tarpusavio ryšių priežastis yra *tėvų asocialus gyvenimo būdas*, trukdantis palaikyti tarpusavio ryšius su vaikais: „<...> sunku prisikviesti tėvus ateiti pas vaikus, jie net neateita, nes pastoviai būna girti...“; „santykių faktiškai nebūna <...> Yra įvairių situacijų: yra kur tėvai visiškai nesirūpina, yra ir tėvai, kurie paskambina. Ar močiutė, ar senelis rūpinasi tais vaikais ir kontaktuojam, bet yra ir tokių, kur vaikai čia gyvena, bet mes auklėtojai realiai gal jų ir nematę beveik...“. Išanalizavus informančių atsakymus, paaiškėjo, jog didžiausios problemos, trukdančios tėvams ir vaikams, gyvenantiems globos namuose, palaikyti tarpusavio ryšius, yra tėvų nesidomėjimas savo vaikais bei asocialus tėvų elgesys, trukdantis vaikams ir tėvams palaikyti artimus tarpusavio ryšius.

Socialinių darbuotojų buvo klausiama, su kuriais artimaisiais ir šeimos nariais vaikai palaiko tarpusavio ryšius?

Tyrimo duomenys atskleidė, kad vaikai, gyvenantys globos namuose, *dažniau bendrauja* su močiutėmis bei broliais ir seserimis: „<...> su močiutėmis bendrauja, ką turi su tais bendrauja <...> močiutės ir gal dar ir mamos...“; „<...> broliais ir seserimis, kai kurie

retkarčiais su mamomis...“ *Labai retai bendrauja* su mamomis ir tėčiais: „<...> rečiau su tėčiais...“; „<...> labai retai su mamomis, o tėčių visai nesimato, retkarčiais užsuka dėdės ir tetos...“ Tyrimo rezultatų analizė atskleidė, jog vaikai dažniausiai ryšius palaiko su artimaisiais: močiutėmis, seneliais, broliais, seserimis ir labai retai – su mamomis arba tėčiais, tetomis ar dėdėmis.

Socialinių darbuotojų buvo klausiama apie tėvų ir vaikų tarpusavio bendravimo formas – kokiomis formomis vyksta vaiko bendravimas su biologiniais tėvais?

Tyrimo duomenys atskleidė, kad vaikų gyvenančių globos namuose, bendravimo formos su šeima yra įvairios: *Vaikų vykimasis pas tėvus*: „<...> jeigu yra sąlygos, vaikai važiuoja pas tėvus“; „<...> būna, kad mes patys nuvežame vaikus pas tėvus ir ten pabūname su jais...“; „<...> jeigu turi vaikais galimybę vyksta į savo šeimą...“ *Tėvų apsilankymas pas vaikus*: „<...> tėvai čia atvyksta...“; „<...> kartais tėvai patys ateina...“; „<...> kviečiame tėvelius į vaikų gimtadienius...“ Kita tėvų ir vaikų tarpusavio bendravimo forma – *telefoniniai pokalbiai*: „<...> telefoniniai pokalbiai dažni...“; „<...> susirašinėja SMS žinutėmis...“; „<...> būna bendrauja telefonu...“ Socialiniai darbuotojai sudaro galimybes tėvams ir vaikams *bendrauti renginių metu*: „<...> kviečiame tėvus į mūsų rengiamus renginius, kur tėvai su vaikais gali dalyvauti bendrose veiklose...“; „... renginių metu tėvai su vaikais gali ne tik bendrai kažką įdomaus nuveikti, bet ir išeiti pasivaikščioti <...>“; „<...> teikiama informaciją tėvams apie vaiko savijautą, sveikatą, mokymosi ir elgesio rezultatus, tėvai kviečiami į renginius <...>“. Socialiniai darbuotojai ragina vaikus *rašyti laiškus savo tėvams*: „<...> norime, kad vaikai kai jiems liūdna, parašytų laiškus savo tėvams...“; „<...> skatiname vaikus parašyti laišką ir pasveikinti savo tėvus su didžiosiomis metų šventėmis...“

Išanalizavus tyrimo rezultatus, galima teigti, jog vaikas, patekęs į globos namus, su tėvais gali bendrauti įvairiomis formomis: telefonu (skambučiais, trumposiomis žinutėmis), laiškais, susitikimais, taip pat gali vykti pas savo tėvus, su tėvais gali išeiti pasivaikščioti į miestą. Socialiniai darbuotojai tėvus kviečia į įvairiausias šventes ar renginius, skatina vaikus rašyti laiškus, leidžia bendrauti internetu.

Siekiant sužinoti socialinių darbuotojų požiūrį į specialistų galimą pagalbą stiprinant tėvų ir vaikų tarpusavio santykius, informantų buvo klausiama, kokie globos namų specialistai galėtų prisidėti prie vaiko ir jo šeimos ryšių stiprinimo?

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialiniai darbuotojai išskiria specialistų komandos darbo svarbą: Išanalizavus interviu turinį, išskirta viena kategorija: *svarbus socialinių darbuotojų indėlis*: „<...> socialinių darbuotojų prisidėjimas ir svarbus įsitraukimas į tėvų ir vaikų tarpusavio santykių stiprinimą...“; *svarbus visų specialistų darbas*: „<...> visi dirbantys globos namuose: psichologas, socialiniai darbuotojai, socialiniai pedagogai ir administracija taip pat prisideda...“; „<...> šiaip tai mes visi dirbamame komandoje...“; „<...> pagrįdinti visi specialistai ir prisideda prie vaiko ryšių su tėvais stiprinimo. Institucijoje vyrauja komandinis darbas...“; „<...> turi dirbti visi specialistai. Komandinio darbo dėka vaikui ir jo šeimai suteikiamos galimybės bendrauti <...>“.

Išanalizavus tyrimo rezultatus galima daryti išvadas, jog prie vaiko ryšių stiprinimo prisideda visi globos namų specialistai, dirbantys komandoje: socialiniai darbuotojai, socialiniai pedagogai, globos namų direktoriai, pavaduotojai, socialinio darbuotojo padėjėjai, psichologai.

Socialiniai darbuotojai ir socialiniai pedagogai savo darbe su vaikais taiko grupinio ir individualaus darbo pagalbos metodą, kuris padeda labiau pažinti vaiką, taip pat svarbus ir konsultavimas, tarpininkavimas bei problemų aptarimas. Mūsų tyrimo informantai pripažįsta, kad vaikus, gyvenančius globos namuose, galima traktuoti kaip atskirą socialinę grupę bei ypatingą visuomenės dalį, turinčią savo problematiką, savybes, interesus bei reikalaujančią valstybės bei kitų visuomenės institucijų dėmesio.

Išvados

1. Vaiko ryšys su šeima laikomas jo identiškumo sudedamąja dalimi. Vaikų, gyvenančių globos namuose, ryšiai su jų biologiniais tėvais yra neatsiejama vaikų psichosocialinio vystymosi dalis.

2. Apžvelgus socialinio darbuotojo pagalbą į globos namus patekusiam vaikui ir jo biologinei šeimai, galima teigti, jog pagrindinis socialinio darbuotojo, dirbančio globos namuose, veiklos tikslas – vaiko gerovė, saugumas siekiant pozityvios jo integracijos ir socializacijos į visuomenę, skatinant visavertę asmenybės raišką ir pilietinę brandą. Konsultavimas bei socialinių įgūdžių ugdymas – būdai, kurie sudaro galimybę biologinei vaiko šeimai padėti stiprinti ryšius su vaiku bei sustiprėti pačiai.

3. Apibendrinant tyrimo duomenis, galima teigti, kad, socialinių darbuotojų požiūriu:

- didžiausia problema vaikų ir tėvų santykiuose yra biologinių tėvų nesidomėjimas savo vaikais;
- globos namų darbuotojai tėvams sudaro kuo palankesnes sąlygas bendrauti su savo vaikais;
- vaikai dažniausiai ryšius palaiko su kitais artimaisiais: močiutėmis, seneliais, broliais, seserimis, ir labai retai – su biologiniais tėvais (su mamomis arba tėčiais);
- vaikas, patekęs į globos namus, su biologiniais tėvais gali bendrauti įvairiomis formomis: telefonu (skambučiais, trumposiomis žinutėmis), laiškais, susitikimais, taip pat gali vykti pas savo tėvus, su tėvais gali išeiti pasivaikščioti į miestą;
- prie vaiko ryšių stiprinimo su biologiniais tėvais prisideda visi globos namų specialistai, dirbantys kaip komanda: socialiniai darbuotojai, socialiniai pedagogai, globos namų direktoriai, pavaduotojai, socialinio darbuotojo padėjėjai, psichologai;

Pagrindinė rekomendacija socialiniams darbuotojams, remiantis tyrimo rezultatais ir siekiant stiprinti vaikų, patekusių į globos namus, bei jų tėvų tarpusavio ryšius, socialinis darbuotojas turėtų rengti bendras veiklas, kuriose galėtų dalyvauti ne tik tėvai,

bet ir jų vaikai. Be to, socialinis darbuotojas labiau turėtų domėtis vaiko biologinių tėvų esama ir prognozuojama situacija.

Literatūra

- Ar vaikų globos sistema atitinka globojamo vaiko geriausias interesus? Valstybinio audito ataskaita.* (2014).
- Augutienė, R., Bartkevičienė, A., Čaplinskas, S., Čepėnaitė, D. A., Ivanauskienė, V. et al. (2010). *Socialinis darbas: profesinė veikla, metodai ir klientai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Bitinas, B. (2006). *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.
- Bitinas, B. (2004). *Hodegetika: auklėjimo teorija ir technologija*. Vilnius: Kronta.
- Butvilas, T. (2004). *Netekties išgyvenimų ir kai kurie socializacijos aspektai jaunesniajame mokykliniame amžiuje*. Vilnius: Ciklonas.
- Čepukienė, V. ir Pakrosnis, R. (2008). Vaikų globos namuose gyvenančių paauglių psichologinio ir socialinio funkcionavimo sunkumus lemiantys veiksniai: asmenybės savybių ir gyvenimo globos namuose ypatumų sąveika. *Specialusis ugdymas*, 2(19), 31–44. Prieiga per internetą: http://psichologija.vdu.lt/?q=system/files/Spec.Ugdymas_2008.pdf.
- De Sent Egziuperi, A. (1992). *Žemė – žmonių planeta*. Vilnius: Vyturys.
- Durrant, J. M. (2012). *Stiprių santykių tarp tėvų ir vaiko kūrimo vadovas: teigiamas, vaiko teisių nuostatomis pagrįstas požiūris*. Prieiga per internetą: http://www.pozityvitevyste.lt/_sites/pozityvitevyste/media/Pagal_menu/Tevams/Rekomenduojame_paskaityti/knyga%20stipriu%20santykiu%20tarp%20tevu%20ir%20vaiko%20kurimo%20vadovas.pdf.
- Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija*, priimta 1989 m. Generalinės Asamblėjos rezoliucija 44/25, įsigaliojusi 1990. Prieiga per internetą: <http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm>.
- Gudžinskienė, V. (2010). Socialinių darbuotojų, dirbančių vaikų globos namuose, bendrųjų gebėjimų įsivertinimas. *Socialinis ugdymas*, 13(24), 5–13.
- Kirejeva-Vinkovskienė, A. (2007). Tėvas – pagalbininkas, partneris, draugas. *Psichologija Tau*, lapkritis / gruodis.
- Kvieskienė, G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Kaunas: Technologija.
- Leliūgienė, I. (2007). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija*. (1992). Vilnius: Valstybės žinios.
- LR socialinės apsaugos ir darbo ministerija. *Statistika*. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/lt/seima-ir-vaikai/vaiko-teisiu-apsauga/statistika-vta.html>.
- Liobikienė, N. ir Šinkūnienė, R. (2010). Socialinio darbo klientų ypatumai. *Socialinis darbas: profesinė veikla, metodai ir klientai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Maslauskaitė, A. (2004). *Meilė ir santuoka pokyčių Lietuvoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Nisbet, R. (2000). *Sociologijos tradicija*. Vilnius: Pradai.
- Pileckaitė-Markovienė, M. ir Lazdauskas, T. (2007). *Šeima ir tėvų globos netekusio vaiko raida*. Vilnius: Vaga.

- Portes, A. (2000). Social capital: its origins and applications in modern sociology. *Knowledge and Social Capital: Foundations and Applications*. Boston: Butterworth Heinemann.
- Putnam, R. D. (1995). Tuning in, tuning out: the strange disappearance of social capital in America. *Political Science and Politics*, 28(4), 664–683.
- Raudeliūnaitė, R. ir Urbikaitė, J. (2011). Vaikų globos šeimose ypatumai. *Socialinis darbas*, 10(1).
- Sagatys, G. (2006). *Vaiko teisė į šeimos ryšius*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
- Socialinis pranešimas 2012–2016*. (2016). Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
- Sutton, C. (1999). *Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
- Vaikų socializacijos stiprinimas ir integracijos į darbo rinką galimybių didinimas: Metodinė priemonė vaikų globos namų darbuotojams*. (2009). Kaunas: VšĮ Šeimos santykių institutas. Prieiga per internetą: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2009_Vaiku_socializacija.pdf.
- Žiliukaitė, R. (2004). Socialinis kapitalas ir internetas. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 1, 104–114.
- Žylienė, V. (2012). *Socialinių darbuotojų kompetencijų darbui vaikų globos namuose aktualizavimas: Magistro darbas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Тарковская, И. Н. (2004). Социальные сети и поведение на рынке труда. *Социологический журнал*, 1, 129–145.

The Attitude of Social Workers Towards the Relationships between Foster Home Children and their Biological Parents

Sigita Burvytė¹, Elena Kocai²

¹ Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of Social Education, Social Education Department, Studentų St. 39, LT-08106 Vilnius, Lithuania, sigita.burvyte@leu.lt

² Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of Social Education, Department of Social Work and Sociology, Studentų St. 39, LT-08106 Vilnius, Lithuania, elena.kocai@leu.lt

---

Summary

Relevance of the topic. Every year several hundred of children lose their parents' care in Lithuania. The majority of children lose care because of their parents' inappropriate behaviour, negligence, inappropriate child care, and inability to create a safe environment for the children. Therefore, when parents are unable or unwilling to accommodate the rights of the child, the government assumes this responsibility by first and foremost guaranteeing care for every child left without their parents by legislative regulations. Hundreds of children occur in foster homes. According to psychologists, young people need to have an adult person, whom they could take after so that to discover their identity and inner harmony with themselves. In the best

case, parents should be these people. However, when a child is taken away from the family and the familiar environment, s/he finds him/herself in completely new surroundings, and thus, his/her social and biological connections with parents change.

The aim of the current article is to analyse the attitude of social workers towards the relationships of children growing in foster homes with their parents. The article focuses on the relationship between foster children and their parents in terms of social capital theory. Firstly, the social position of children growing in foster homes is analysed, as well as the support provided by a social worker to a child taken to a foster home and his/her parents is examined. The article also deals with the essence of social capital theory, distinguishing one of the types of social relationships – interpersonal relationships. Finally, the research findings on the biological relationships of foster home children with their parents are analysed from the point of view of social workers.

Conclusions: 1. The child's right to family ties is perceived as a child's right to continuous and direct contact with both parents and other relatives. The child's relationship with the family is considered an integral part of his/her identity. The children's relationship with their biological parents is an integral part of children's psychosocial development. 2. The main concern of the social worker working in a foster home is the child's welfare, security, socialisation and integration into the society. Counselling and developing social skills make it possible to help the biological family of the child to strengthen the ties with the child and strengthen the family itself. 3. The analysis of the survey data indicates that the social relationships of a child in a foster home with their biological parents are weakened or totally lost. The children express their expectations to communicate with their biological parents, yet the parents show no concern about their children, stop communicating with them, or the communication is irregular and incidental. The foster home staff provides proper conditions to facilitate the relationship between the child and his/her biological family; however, parents do not take the chance.

Keywords: *social workers approach, children care home, children, biological parents, relationship between foster home children and their families.*

Gauta 2016 10 30 / Received 30 10 2016
Priimta 2017 01 12 / Accepted 12 01 2017